

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKCHILIK ASOSIDA DAVLAT OB 'EKTLARINI QURISH, MOLIALASHTIRISH MANBALARI VA USULLARI

Nosirov Shuxrat Berdiqulovich

Oliy maktab magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada davlat-xususiy sheriklik (DXS) amaliyotini rivojlantirish orqali infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda xususiy investorlar ishtirokini oshirish masalalari va ahamiyati, DXS o'zaro iqtisodiy munosabatlar, bunday munosabatlarni rivojlantirish borasidagi xulosalar, amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tayanch so'zlar: davlat-xususiy sheriklik amaliyoti, infratuzilmani moliyalashtirish, xususiy investitsiya, xususiy investorlarni rag'batlantirish.

Annotation: In the article, the issues and importance of increasing the participation of private investors in the financing of infrastructure projects through the development of the public-private partnership (PPP) practice, economic relations of PPP, conclusions on the development of such relations, practical suggestions and recommendations have been developed.

Key words: practice of public-private partnership, financing of infrastructure, private investment, promotion of private investors.

Bugungi kunda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasidan shuni kuzatish mumkinki, davlat-xususiy sheriklik munosabatlari aholi tur-mush farovonligini yaxshilash, mamlakat infratuzilmasini rivojlantirish va pirovardida, mamlakatlar iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashda muhim o'rin tutmoqda. Shuning uchun, bugungi kunda davlat-xususiy sheriklik amaliyotini mamlakat iqtisodiy-otida kengroq joriy etish, davlat-xususiy sherikchilik munosabatlariga xususiy investorlarni qiziqishini oshirish, xususiy investorlarning infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishdan oladigan daromadligini oshirish va bu orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish dolzarb hisoblanadi. Davlat-xususiy sheriklik amaliyotida muvaffaqiyatli xorij mamlakatlari tajribasini o'rganish, mamlakatimizda qo'llanishi mumkin bo'lgan jihatlarni tahlil qilish, iqtisodiyotimiz uchun xos bo'lgan jihatlarni joriy etish muhim hisoblanadi. Mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotida muhim bo'lgan sohalar, sog'liqni saqlash, ta'lim, transport, energetika sohalarida davlat-xususiy sheriklik amaliyotini yanada kengroq joriy etish, xususiy investorlarni kengroq jalb etish, loyihalarni moliyalashtirishda xususiy investorlar mablag'laridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi

O'zbekistonda ta'lim, sog'liqni saqlash, kommunal xo'jalik, energetika, transport, axborot kommunikatsiya texnologiyalari kabi sohalarni rivojlantirish dolzarb bo'lib

turgan ayni vaqtda davlat-xususiy sheriklik munosabatlari, ijtimoiy muhim infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda xususiy sektor mablag'laridan foydalanish borasidagi islohotlarga qaramasdan, sohaga xususiy sektor mablag'larini yo'naltirish darajasi pastligicha qolmoqda.

Davlat va xususiy sheriklik (DXSh) - "xususiy sherik va davlat o'rtasida davlat mulki yoki xiz-matlarini taqdim etish bo'yicha uzoq muddatli shartnoma bo'lib, bunda xususiy tomon muhim ish haqi to'lovi, faoliyat natijasi bilan bog'liq risk va boshqaruv mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi" deb ta'riflanadi. [2] (Jahon banki, 2019 yil). DXSh-ning ildizlarini Leybenshteyn (1966) bilan bog'lash mumkin, u «X-samaradorlik» tushunchasini kiritdi, davlat va xususiy firmalar o'rtasidagi unumdorlik-dagi farqlarni mehnatni boshqarish munosabatlari, tashkiliy tuzilmalar, rag'batlantirish kabi nomoddiy «X-omillar» bilan bog'liq holda bunday amaliyot-ning samaradorligini o'rgangan. Leybenshteynning [3] takliflariga muvofiq, DXSH hukumatlar va xususiy korxonalar uchun ularning faoliyatida yuzaga kel-adigan samarasizlikni kamaytirish uchun zarur bo'lishi mumkin.

Darhaqiqat, davlat-xususiy sheriklik loyihalari infratuzilma investitsiyalari uchun kapital miq-dorini va xususiy sektor tajribasidan foydalanish orqali faoliyat samaradorligini oshirishi mumkin, ammo bunday jarayonlar har doim ham har bir DXSH loyihasi uchun avtomatik ravishda amalga oshirilmaydi. Davlat investitsiyalarining klassik shak-lida infratuzilma loyihalari mamlakatlarning soliq va davlat qarzi vositalari tomonidan moliyalashtiriladi va infratuzilma aktiviga to'liq egalik qiladi. [4] Huku-mat nafaqat infratuzilma ob'ektini quradi, balki u o'zi yoki ba'zi pudratchilar yordamida aholiga xizmatlar ko'rsatadi.

Xalqaro moliya institutlari ko'pincha kam daro-madli mamlakatlarda DXSH-ni amalga oshirishni qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, soliq tushumlari cheklangan milliy hukumatlar infratuzilmaga sar-moya kiritish uchun boshqa muqobil manbaga ega bo'lmasligi mumkin. (Osiyo taraqqiyot banki, 2008; Xalqaro moliya korporatsiyasi, 2009; Davlat-xususiy infratuzilma bo'yicha maslahat fondi, 2013; Birlash-gan Millatlar Tashkiloti, 2009). Fikrimizcha, bunday sharoitlarda infratuzilmani moliyalashtirishning eng maqbul variantlaridan biri bu davlat xususiy sheriklik munosabatlari hisoblanadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda byudjet mablag'larini yetishmasligi, davlat qarzining bal-andligi, yetarli mablag'larning mavjud bo'lmasligi rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilmalarni moliyalashtirishda muqobil manbalardan foydalanishga ehtiyojni yuzaga keltiradi. Past daromadli va rivojlanayotgan mamlakatlarda bunday muqobil moliyalashtirish manbalari orasida Davlat-xususiy sheriklik orqali infratuzilmaga investitsiyalar jalb etish va moliyalashtirish amaliyoti juda keng tarqalmoqda. Biroq, xususiy biznes iqtisodiy-moliyaviy va siyosiy risklar yuqori bo'lgan muhitda, davlat-xususiy sheriklik munosabatlarida ishtirok etishi uchun yetarli

darajada rag'batlarga ega bo'lmasa, bunday munosabatlarga qiziqishi yuqori bo'lmaydi. Aynan shuning davlat-xususiy sheriklikda yuzaga keladigan moliyaviy munosabatlarni tadqiq etish dolzarb hisoblanadi.

Ushbu tadqiqot ishimizda yalpi ichki mahsulot, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromad, davlat byudjeti, davlat qarzi, inflyatsiya, pul massasi kabi ko'rsatkichlarini DXSh samaradorlik ko'rsatkichlari va infratuzilmaga xususiy investitsiyalar salmog'iga ta'sirni makroiqtisodiy jihatdan tahlil qilamiz. YaIMga nisbatan DXSh loyihalari soni va DXShga investitsiyalar salmog'i bunday munosabatlarda tadqiq etilishi lozim bo'lgan muhim ko'rsatkichlar sanaladi.

Dunyoda iqtisodiy-moliyaviy munosabatlarning globallashuvi, 2022-yilning butun dunyoda global siyosiy-moliyaviy keskinlashuvning kuchaygan-ligi, mamlakatlar markaziy banklarining pul-kredit siyosatidagi keskin choralari, byudjet taqchilligi va davlat qarzlarning oshishi, natijada mamlakatda infratuzilmaga ajratilishi rejalashtirilgan mablag'lar ko'lamining keskin kamayishi sabab bo'lmoqda. "Infratuzilmaga davlat investitsiyalari salmog'ining kamayishi mamlakat iqtisodiyotiga keskin salbiy ta'sir ko'rsatadi, bunday sharoitda, davlat xususiy sektor uchun infratuzilmaga qilgan investitsiyalar-dan oladigan moddiy rag'batini oshirish orqali xususiy investitsiyalarni infratuzilmani moliyalashti-rishga jalb etishi lozim". Fikrimizcha, DXSh munosabatlarini mamlakatda rivojlantirish orqali bunga erishish mumkin bo'ladi.

Milliy va global miqyosdagi beqaror iqtisodiy va siyosiy muhitni hisobga olgan holda, davlatlar va xususiy firmalar infratuzilmaga xususiy investitsiyalari bo'yicha oqilona qarorlar qabul qilish uchun zamonaviy va dolzarb yondashuvlarga asoslanishi talab etiladi. Shu sababli, ushbu maqola keng qam-rovli makroiqtisodiy ma'lumotlar to'plamidan foy-dalangan holda DXSh mexanizmlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillarni o'rganish va tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.

Davlat qarzi 2022 yil 3-choragiga nisbatan 3,1 milliard dollarga ko'paygan, YaIMga nisbatan ulushi ham 2,3 foizga oshib 34,1 foizdan 36,4 foizga yetgan. Taqqoslash uchun, 2022 yilning 1 oktyabr holatiga davlat qarzi 26,2 milliard dollarni tashkil etgan. Davlat qarzining umumiy miqdori yildan yilga oshayotgan bo'lsa-da, uning yalpi ichki mahsulotga nisbatan ulushi 2020 yildan keyingi davrda kamaygan. Jahon banki (JB) prognozlariga ko'ra, O'zbekiston hukumati o'zining qarz olish cheklovlariga rioya qilishda davom etishi kutilmoqda. Davlat qarzi va umumiy tashqi qarz 2024 yil oxiriga kelib YaIMning mos ravishda 32 va 55 foizigacha bosqichma-bosqich kamayishi mumkin.

Birinchiidan, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilma loyihalarini amalga oshirish ko'lami doimo o'sib boruvchi xarakterga ega. Bu kabi vazifalarni amalga oshirish uchun davlatda 2 ta muqobil yechim mavjud: soliqlarni oshirish yoki tashqi qarz va investitsiya mablag'larini jalb qilish. Soliqlarni oshirish

istiqbolda iqtisodiyotni O'zbekiston davlat qarzi o'zgarish dinamikasi (milliard dollarda) rivojlantirish rag'batlariga putur yetkazishi hisobga olinsa, ko'plab rivojlangan davlatlar ikkinchi yo'lni tanlashni afzal ko'rishadi.

Ikkinchidan, kovid va postkovid davri dunyon-ing ko'plab mamlakatlarida tashqi qarz o'sishiga olib keldi. Xususan, ushbu omillar ta'sirida 2020 yilda qarz jalb qilish miqdori keskin oshganini (17,8 milliard dollardan 23,4 milliard dollarga) ko'rish mumkin.

Uchinchidan, davlat byudjeti taqchilligining oshib borayotgani. 2022 yilda ushbu ko'rsatkich YalMning 3,9 foizini yoki qariyb 35 trln. so'm tash-kil etdi. 2023 yilda O'zbekiston nomidan va kafolati ostida tashqi qarzlarni jalb qilish bo'yicha yillik imzolanadigan bitimlarning umumiy qiymati 4,5 milliard dollarni tashkil qilishi, shundan davlat byud-jetini qo'llab-quvvatlash, byudjet taqchilligi uchun 2 milliard (bu o'tgan yilga nisbatan 500 milliard dollarga kam), investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun esa 2,5 milliard dollar (bu o'tgan yilga nisbatan 500 mln. dollar ko'p) jalb qilinishi belgilangan.

Shuningdek, iqtisodiyotining bugungi sharoitida davlat-xususiy sheriklik asosidagi infratuzilma loyi-halari uchun xususiy investitsiyalarni yo'naltirish va xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar va imkoni-yatlar yaratish hamda ustuvor yo'nalishlarni bel-gilash, ijtimoiy loyihalarga xususiy investitsiyalarni jalb etishning optimal mexanizmlarini joriy etish yo'llarini ilmiy tadqiq etishga e'tiborni kuchaytirish talab etiladi.

Davlat-xususiy sherikligini faqatgina ijtimoiy-madaniy soha hamda infratuzilmani rivojlantirish darajasini belgilovchi omil sifatida emas, balki, mamlakat iqtisodiyotini rivojlanishining yangi bosqichga olib chiqadigan alohida dastaklardan biri sifatida e'tirof etish lozimdir. Yaqin kelajakda davlat-xususiy sherikligini amalga oshirish bo'yicha loyihalar bazasini yaratish va ochiq, real ma'lumotlar bilan shakllantirib borish va muntazam tahlil etib borish, davlat-xususiy sheriklik loyihalari uchun muntazam malaka oshirib borish tizimini yaratish, infratuzilmani va ijtimoiy sohani qo'shimcha rivojlantirish borasida izchil ishlarni belgilash, eng muhimi, xususiy sherikni tanlashda shaffof va adolatli tizim ishlab chiqish lozimdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son, [https:// lex.uz/uz/docs/-5841063](https://lex.uz/uz/docs/-5841063)
2. The World Bank. (2019). What are public private partnerships?. <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/what-are-publicprivate-partnerships>.
3. Leibenstein, H. (1966). Allocative efficiency vs. X-efficiency. The American

Economic Review, 56(3), 392e415.

4. De Bettignies, J.-E., & Ross, T. W. (2004). The economics of public-private partnerships. *Canadian Public Policy/Analyse de Politiques*, 30(2), 135e154.

5. Iossa, E., & Martimort, D. (2015). The simple microeconomics of publicprivate partnerships. *Journal of Public Economic Theory*, 17(1), 4e48.